

Universiteit
Leiden
The Netherlands

In gesprek over maatschappelijke uitsluiting: KCPEG onderzoeksrapport

Hilgevoord, V.W.; Boer, H.C. de; Lelieveld, G.; Doolaard, F.T.; Noordewier, M.K.

Citation

Hilgevoord, V. W., Boer, H. C. de, Lelieveld, G., Doolaard, F. T., & Noordewier, M. K. (2025). *In gesprek over maatschappelijke uitsluiting: KCPEG onderzoeksrapport*. Leiden: KCPEG. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4259360>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4259360>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Rapport

In Gesprek over Maatschappelijke Uitsluiting

Colofon

Dit onderzoek is uitgevoerd door onderzoekers van het Kenniscentrum Psychologie en Economisch Gedrag (www.kcpeg.nl). Het Kenniscentrum is onderdeel van de sectie Sociale, Economische en Organisatiepsychologie van de Universiteit Leiden. Het Kenniscentrum is onafhankelijk, wetenschappelijk en maatschappelijk betrokken.

Dankwoord

Onze dank gaat uit naar iedereen die een bijdrage heeft geleverd aan dit onderzoek. In het bijzonder spreken wij onze dank uit aan de deelnemers aan de gesprekken, wiens waardevolle tijd en inzichten dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt.

Vera W. Hilgevoord MSc

Hannah C. de Boer MSc

Dr. Gert-Jan Lelieveld

Dr. Frank T. Doolaard

Dr. Marret K. Noordewier.

Bij vragen kunt u contact opnemen met Vera W. Hilgevoord:

v.w.hilgevoord.3@fsw.leidenuniv.nl

Leiden, januari 2025

Inhoudsopgave

Introductie	4
Methode	6
Resultaten	9
Conclusie	16
Discussie en vervolgonderzoek	17
Referentielijst	18
Bijlage	21

I Introductie

Je terughoudend opstellen in sociale situaties door een taalbarrière of door het ontbreken van sociale contacten, je geïsoleerd voelen door een gebrek aan ondersteuning bij financiële problemen, afwijzing ervaren door politieke meningsverschillen, gestigmatiseerd worden vanwege een andere achtergrond, of het gevoel hebben geen volwaardig deel uit te maken van de maatschappij vanwege opleidingsniveau, huidskleur of seksuele voorkeur. Dit zijn allemaal voorbeelden van situaties waarin mensen zich uitgesloten kunnen voelen van de maatschappij. In dit onderzoek hebben we dit soort ervaringen verzameld om inzicht te krijgen in mogelijke oorzaken van maatschappelijke uitsluiting en te onderzoeken hoe dit gedachten, gevoelens en gedrag kan beïnvloeden.

Maatschappelijke uitsluiting is het gevoel geen volledig onderdeel te zijn van de maatschappij (zie ook Bäckman & Nilsson 2011; Doolaard, 2021; Jauch et al., 2023; Layte et al., 2010; Noordewier et al., 2025; Scholten et al., 2023; Sagioglou & Hommerick, 2024; Zhang, 2019). In tegenstelling tot sociale uitsluiting, wat gericht is op uitsluiting door specifieke groepen of individuen (Williams, 2007, 2009; Williams & Nida, 2011), betreft maatschappelijke uitsluiting een algemener gevoel van onvolledige acceptatie of verbondenheid met de maatschappij. Met de Nederlandse maatschappij bedoelen we het geheel van mensen in Nederland, evenals de regels, normen en waarden die mensen sturen. Dit omvat bijvoorbeeld aspecten zoals wonen, werken en vrijetijdsbesteding, alsook organisaties en instellingen zoals de overheid, scholen, de media en lokale initiatieven¹. Wat gebeurt er als mensen zich uitgesloten voelen van de maatschappij?

In dit onderzoek zijn we met mensen in gesprek gegaan over oorzaken van maatschappelijke uitsluiting en de impact op gedachten, gevoelens en gedrag. Het gebruik van deze kwalitatieve onderzoeksmethode maakte het mogelijk om de diversiteit aan ervaringen en perspectieven te verkennen.

De verbinding tussen individu en maatschappij kan door verschillende maatschappelijke ontwikkelingen onder druk komen te staan. Bijvoorbeeld doordat mensen niet volledig kunnen participeren vanwege gezondheidsproblemen (Harbers & Hoeymans, 2013), financiële schaarste (CBS, 2022; Doolaard, 2021; Noordewier et al., 2025), of een gebrek aan digitale vaardigheden (Hosper et al., 2024). Het idee anders te denken dan vele anderen kan eveneens leiden tot het ervaren van afstand tot de maatschappij, zoals opvattingen over vaccineren of coronamaatregelen (Jauch et al., 2023; Schaper & Hartman, 2023). Ook de ervaring dat je niet gehoord wordt door de overheid of andere instituties (zoals universiteiten of bedrijven; Roos et al., 2024) kan leiden tot gevoelens van maatschappelijke uitsluiting.

Eerdere studies naar maatschappelijke uitsluiting richtten zich meestal op specifieke oorzaken (zoals financiële schaarste of seksisme; Doolaard et al., 2022; Noordewier et al., 2025; Scholten et al., 2023) om bijvoorbeeld verbanden in de tijd te onderzoeken (Noordewier et al., 2025; Scholten et al., 2023). Deze studies hebben echter niet laten zien welke oorzaken mensen zelf als het meest bepalend ervaren. Om daar meer inzicht in te verkrijgen, gingen we in gesprek over de oorzaken van maatschappelijke uitsluiting, met de verwachting dat deze oorzaken zeer divers kunnen zijn.

1. Deze definitie is gebaseerd op sociologische studies die beargumenteren dat de maatschappij een complex geheel is van sociale structuren en instituties die het dagelijks leven van mensen beïnvloeden (Coleman, 1988; Loyal, 2003).

Naast dat maatschappelijke uitsluiting waarschijnlijk verschillende oorzaken heeft, verwachtten we ook dat mensen negatieve gedachten en gevoelens ervaren bij maatschappelijke uitsluiting. Sociale verbondenheid is een fundamentele behoefte voor mensen, en sociale uitsluiting en afwijzing hangen samen met negatieve gevolgen voor de gezondheid en het algehele welzijn (Baumeister & Leary, 1995; Williams, 2007). Veel onderzoek heeft laten zien dat uitsluiting een pijnlijke ervaring is (Eisenberger et al., 2003), waarin mensen zich gekwetst voelen en bedreigd in hun basisbehoeften (Baumeister & Leary, 1995; Doolaard, 2021; Hartgerink et al., 2015; Leary, 2001; Williams, 2007). In deze studie verwachtten we dezelfde pijnlijke ervaring terug te zien, omdat maatschappelijke uitsluiting ook een bedreiging kan vormen voor sociale verbondenheid.

Tot slot wilden we meer inzicht krijgen in hoe mensen gedragsmatig reageren op maatschappelijke uitsluiting. Eerder onderzoek naar sociale uitsluiting ontwikkelde een model om reacties op uitsluiting in kaart te brengen, het zogeheten 'multi-motive model' (Smart Richman & Leary, 2009). Dit model stelt dat de meeste gedragingen na uitsluiting in drie categorieën kunnen worden ingedeeld: mensen kunnen zich vermijdend gedragen (bijvoorbeeld door zich terug te trekken uit sociale interacties) om te voorkomen dat ze met hun uitsluiting worden geconfronteerd. Daarnaast kunnen mensen zich pro-sociaal gedragen door nieuwe sociale relaties op te bouwen of opnieuw opgenomen te worden in de groep. Tot slot kunnen mensen zich antisociaal gedragen (bijvoorbeeld middels agressie), om de partij die hen heeft uitgesloten te straffen. We onderzochten of deze gedragingen ook worden benoemd in de context van maatschappelijke uitsluiting, omdat we verwachtten dat, net als bij sociale uitsluiting, het gevoel van acceptatie van mensen wordt bedreigd.

Het doel van het huidige onderzoek was dus om meer inzicht te krijgen in de oorzaken van maatschappelijke uitsluiting en de impact op gedachten, gevoelens en gedrag. Dit hebben we geprobeerd te bereiken door straatinterviews en enkele diepte-interviews af te nemen. Deze kwalitatieve onderzoeksmethode maakte het mogelijk om nuances en subtiliteiten bloot te leggen die moeilijk te vangen zijn met kwantitatieve methoden, zoals vragenlijsten met vooraf gekozen onderwerpen. Daarnaast konden we zonder vooropgezette hypothesen beginnen en de interviews laten leiden door de deelnemers, wat heeft geleid tot waardevolle inzichten.

|| Methode

Deelnemers

Tussen 9 juli en 3 november 2023 hebben we in 10 dagdelen gesprekken gevoerd bij drie bibliotheken en vier markten in Leiden (Stevenshof, Zuid-West, Centrum en de Kooi). We hebben deze locaties gekozen omdat dit publieke locaties zijn, waar overdag een diverse groep mensen uit Leiden komt (o.a. op basis van leeftijd, inkomen en achtergrond).

We spraken mensen aan op straat of in de bibliotheek. Deelnemers waren 16 jaar en ouder en liepen alleen (dus niet met een hond, kinderen of samen met andere mensen). Om een mogelijke selectiebias te beperken, spraken we elke tiende persoon aan in een drukke omgeving, elke tweede persoon in een rustigere omgeving en iedereen die voorbijliep wanneer er bijna niemand was. In de praktijk bleek het soms moeilijk om deze systematiek in drukke omgevingen aan te houden, omdat veel voorbijgangers in groepen langskwamen, waardoor het tellen in de grote, bewegende mensenmassa lastig was. Hierdoor werden deelnemers op drukke locaties minder willekeurig gekozen en meer op basis van wie beschikbaar was om aan te spreken.

In totaal hebben we 57 mensen gesproken die zich weleens maatschappelijk uitgesloten hebben gevoeld. Van de 57 deelnemers hebben we met 52 deelnemers een straatinterview gevoerd en met 5 deelnemers een diepte-interview gedaan. Eén van deze diepte-interviews bleek niet voldoende bruikbaar omdat door een taalbarrière de antwoorden lastig te begrijpen waren en het daardoor onvoldoende informatie opleverde. De uiteindelijke steekproef bestond daarom uit 56 deelnemers.

Ethiek

Dit onderzoek is goedgekeurd door de Commissie Ethiek Psychologie van Universiteit Leiden (2023-04-18-M.K. Noordewier-V1-4747 en 2023-09-06-M.K. Noordewier-V1-4963).

Procedure

We vroegen deelnemers of zij zich weleens minder betrokken of uitgesloten van de maatschappij hebben gevoeld. Mensen die deze ervaring niet hadden, bedankten we en lieten we weten dat we graag in gesprek gingen met mensen die deze ervaring wel hadden (gehad). Mensen die deze ervaring wel hadden, nodigden we uit voor een interview. Het was niet moeilijk om mensen te vinden met zulke ervaringen; meerdere deelnemers gaven spontaan zich te herkennen in het onderwerp, hoewel er ook mensen waren die aangaven geen uitsluiting te (hebben) ervaren.

Straatinterviews. De straatinterviews waren aanvankelijk bedoeld om deelnemers te werven voor de diepte-interviews. We vroegen naar de oorzaak van maatschappelijke uitsluiting en wanneer dit speelde. Tijdens latere interviewdagen hebben we ook vragen over gedachten, gevoelens en gedrag gesteld, omdat relatief weinig deelnemers bereid waren tot een diepte-interview en de straatinterviews al zeer informatief bleken. De antwoorden in de straatinterviews werden beknopt samengevat in een notitie door één van de onderzoekers.

Diepte-interviews. Wanneer mensen bereid waren tot een diepte-interview gingen we naar een café naast de markt of naar een geschikte plek in de bibliotheek. Na het lezen en ondertekenen van een informatiebrief en toestemmingsformulier, startten we een opname en begon het diepte-interview (het volledige interviewsript is te vinden in de bijlage). We begonnen met demografische vragen over leeftijd, gender, opleiding en dagelijkse bezigheden. Vervolgens gaven we een definitie van de maatschappij en vroegen we of de deelnemer zich in deze definitie kon vinden. De definitie beschreven we als volgt: "In dit onderzoek hebben we het over de Nederlandse maatschappij, de maatschappij waarin wij nu leven. Je moet dan denken aan alle mensen die samen onze Nederlandse samenleving vormen. Maar ook de regels, normen en waarden, en de dagelijkse bezigheden. Hoe we wonen, werken, onze vrije tijd besteden en met elkaar communiceren – inmiddels ook steeds vaker via sociale media. Denk ook aan verschillende organisaties en instellingen, zoals scholen, de overheid, de media en initiatieven in de buurt. Maar ook bijvoorbeeld de lokale sportclub, of de winkels waar we onze boodschappen doen. De maatschappij is het grote geheel van al deze zaken." Het delen van deze definitie zorgde voor een gedeelde basis om verder te praten over uitsluiting van de maatschappij. Als 'ijsbreker' voor het interview gebruikten we associatiekaarten (spelkaarten met afbeeldingen zoals geld, vogels, verkeer) en vroegen we welke associatiekaart de deelnemer vond passen bij maatschappelijke uitsluiting en waarom. Daarna vroegen we in hoeverre de deelnemers zich uitgesloten voelden of hebben gevoeld op een schaal (geprint op papier) van 1 (volledig uitgesloten) tot 100 (volledig betrokken), met 50 als neutraal punt. Deze schaal fungeerde vooral als gesprekstarter om te vertellen over hun ervaringen met uitsluiting (deze scores werden niet gecodeerd).

Vervolg vragen gingen over de oorzaak van de ervaring, de gedachten en gevoelens die ermee gepaard gingen, en het gedrag dat ze vertoonden in reactie op de gevoelens van uitsluiting, evenals momenten wanneer deelnemers zich juist meer betrokken voelden. Omdat praten over ervaren gevoelens van uitsluiting emotioneel belastend kan zijn, wilden we het interview positief afsluiten. Daarom sloten we af met een korte vraag naar hoe de ideale maatschappij eruit zou zien. De diepte-interviews duurden ongeveer 30 minuten en werden getranscribeerd.

Data-analyse

Alle interviews werden thematisch geanalyseerd in Atlas.ti, dit is software waarmee kwalitatieve data geanalyseerd kunnen worden door codes te koppelen aan stukken tekst. De samenvattingen van de straatinterviews en de transcripten van de diepte-interviews werden verdeeld tussen twee onderzoekers. Om de betrouwbaarheid te bevorderen keek de ene onderzoeker na een eerste coderingsronde de codes van de andere na en werd de codering waar relevant (na discussie) aangevuld/aangepast. De codering bestond uit verschillende fases.

In de eerste fase hebben we de samenvattingen en transcripten inductief gecodeerd. Dat wil zeggen dat we codes hebben toegewezen aan concepten die uit de teksten naar voren kwamen. Bijvoorbeeld 'afgekeurd voor werk', 'niet blij' of 'verhuizen'. Deze codes brachten we onder bij een van de 3 categorieën: oorzaken, gedachten/gevoelens² of gedrag. 'Afgekeurd voor werk' deelden we bijvoorbeeld in bij oorzaken, 'niet blij' bij gedachten en gevoelens,

en 'verhuizen' bij gedrag. Vervolgens voerden we axiale codering uit, waarbij we de codes binnen de categorieën 'oorzaken' en 'gedachten en gevoelens' inductief clusterden tot overkoepelende thema's. In de categorie gedachten en gevoelens zijn bijvoorbeeld de codes 'boosheid', 'verdriet' en 'wanhopige en pijnlijke gevoelens' samengebracht onder het thema *negatieve algemene gedachten en gevoelens*. De codes 'de gevoelens doen mij niks' en 'er geen gevoelens bij hebben' zijn gecombineerd tot het thema *neutrale gedachten en gevoelens*. De codes in de categorie 'gedrag' werden ingedeeld in één van de drie overkoepelende thema's (vermijndend gedrag, sociaal gedrag of antisociaal gedrag) die we ontleenden aan de het multi-motive model (Richman & Leary, 2009). Zo valt bijvoorbeeld de inductieve code 'verhuizen' in het overkoepelende thema 'vermijndend gedrag'. Een volledig overzicht van de geïdentificeerde thema's wordt gepresenteerd in de resultaten.

Voordat we de gevonden thema's met betrekking tot de oorzaken van maatschappelijke uitsluiting en de impact op gedachten, gevoelens en gedrag bespreken, is het belangrijk om te benadrukken dat met de huidige steekproef van 56 deelnemers geen saturatie is bereikt. Saturatie verwijst naar het punt waarop een volledig beeld van het onderzochte fenomeen ontstaat en extra interviews geen nieuwe informatie meer opleveren (zie bijvoorbeeld Mason, 2010). De resultaten moeten dan ook worden geïnterpreteerd binnen de context van de huidige steekproef.

2. Gedachten en gevoelens zijn samen gecodeerd omdat ze lastig bleken te onderscheiden. Mensen noemden bijvoorbeeld 'er niet toe doen' of 'eenzaamheid' zowel als een gevoel en als een gedachte.

III Resultaten

In dit hoofdstuk worden de gevonden oorzaken, gedachten, gevoelens en gedragingen met betrekking tot maatschappelijke uitsluiting besproken. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een beknopte toelichting op de onderlinge dwarsverbanden tussen de concepten.

Oorzaken van maatschappelijke uitsluiting

De interviews brachten verschillende oorzaken van maatschappelijke uitsluiting aan het licht. Hieronder volgt een overzicht van de geïdentificeerde oorzaken, aangevuld met voorbeelden. De genoemde voorbeelden zijn afgeleid van samenvattingen uit de straatinterviews en zijn dus geen letterlijke citaten, tenzij expliciet aangeduid met aanhalingstekens; deze geciteerde uitspraken komen uit de diepte-interviews. Een overzicht van alle gecodeerde oorzaken uit de straat- en diepte-interviews is te vinden in Figuur 1.

(Gebrek aan) interpersoonlijke sociale interacties. Dit betrof bijvoorbeeld situaties waarin deelnemers buitengesloten werden, er niet bij hoorden, niemand kenden in de buurt, een afstand ervoeren in hun sociale omgeving, gepest werden, in conflict waren met iemand, niet mochten spelen met kinderen uit een andere sociale klasse of uitgescholden werden.

Een deelnemer voelde zich als internationale student uitgesloten door Nederlandse studenten, die alleen onderling contact zochten.

Discriminatie. Dit betrof bijvoorbeeld situaties waarin deelnemers zich buitengesloten, afgewezen of achtergesteld voelden op basis van factoren zoals huidskleur, geslacht, leeftijd, seksuele geaardheid, een lage sociaaleconomische status of de taal die ze spraken (door het niet spreken van de taal of door het hebben van een accent).

Een deelnemer voelde zich vroeger maatschappelijk uitgesloten vanwege diens geaardheid en het hebben van een zwarte huidskleur.

Fysieke en mentale gezondheid. Dit betrof bijvoorbeeld situaties waarin deelnemers zich maatschappelijk buitengesloten voelden of afgewezen werden vanwege hun fysieke of mentale gezondheid. Op het gebied van mentale gezondheid werden onder andere autisme, depressie en een burn-out genoemd. Wat betreft fysieke gezondheid gaf een deelnemer aan afgekeurd te zijn voor werk, een ander gaf aan vanwege een fysieke beperkingen nog maar weinig buiten te komen.

Een deelnemer voelde zich soms niet bij de maatschappij horen vanwege de diagnose autisme.

Ervaren stigma's. Dit betrof bijvoorbeeld situaties waarin deelnemers zich buitengesloten of afgewezen voelden omdat ze zich negatief beoordeeld voelden door de maatschappij, bijvoorbeeld door het hebben van een MBO-diploma of door (on)gewenste kinderloosheid.

Een deelnemer gaf aan zich uitgesloten te voelen vanwege diens opleidingsniveau.

Ontbreken van hulp van overheidsinstanties. Dit betrof bijvoorbeeld situaties waarin deelnemers te maken hadden met problemen zoals financiële zorgen, gebrek aan huisvesting of een onveilige thuissituatie, zonder dat er adequate hulp van overheidsinstanties beschikbaar was. Ook kwam het niet ontvangen van studiefinanciering, zoals ervaren door de zogenoemde 'pechgeneratie', naar voren.

"Ik voelde mij van de maatschappij buitengesloten toen ik met mijn zoontje alleen kwam te staan en de gemeente aangaf niks voor mij te kunnen betekenen."

(Politieke) overtuigingen. Dit betrof bijvoorbeeld situaties waarin deelnemers zich buitengesloten of afgewezen voelden omdat zij het niet eens waren met het huidige (vaccinatie)beleid ten tijde van de coronapandemie, omdat iemand zich niet kon identificeren met de huidige 'woke' cultuur of omdat zij het gevoel hadden dat er in de politiek niets veranderde.

Een deelnemer voelde zich maatschappelijk uitgesloten tijdens de coronapandemie. Specifiek toen deze een restaurant niet in mocht zonder QR-code.

Naast de diversiteit in genoemde oorzaken vielen nog een aantal andere zaken op. Ten eerste was het opvallend dat veel mensen niet één oorzaak noemden, maar meerdere oorzaken tegelijk. Het zou dus kunnen dat gevoelens van maatschappelijke uitsluiting voortkwamen uit verschillende ervaringen van uitsluiting. Daarnaast gaven deelnemers aan dat gevoelens van maatschappelijke uitsluiting vaak langdurig waren en niet eenmalig plaatsvonden.

Ten tweede viel op dat de meerderheid van de deelnemers aangaf dat de oorzaak van maatschappelijke uitsluiting in het verleden lag en dus niet meer actueel was ten tijde van het interview. De mate waarin deelnemers zich in het heden uitgesloten voelden, varieerde. Een deel gaf aan dat zij zich niet meer uitgesloten voelde, terwijl anderen aangaven dat dit gevoel nu minder sterk was dan vroeger. Dit kan erop wijzen dat mensen sneller over ervaringen van maatschappelijke uitsluiting praten wanneer dit gevoel is verminderd of verdwenen. Uit de gesprekken werd echter niet duidelijk of de oorzaak van de maatschappelijke uitsluiting uit het verleden nog steeds aanwezig was, in welke mate deze eventueel nog een rol speelde, en hoe dit zich verhiel tot de huidige gevoelens van uitsluiting. Het bleef ook onduidelijk of dit verband verschilde afhankelijk van het type oorzaak van de uitsluiting.

Tot slot viel op dat de oorzaak die mensen aanvankelijk noemden soms anders was dan de oorzaak die uiteindelijk ten grondslag bleek

te liggen aan de gevoelens van maatschappelijke uitsluiting. Iemand noemde bijvoorbeeld ongewenste kinderloosheid als oorzaak van maatschappelijke uitsluiting, maar bij doorvragen bleek het ervaren stigma rondom kinderloosheid een betere omschrijving van de oorzaak te zijn. Iemand anders noemde aanvankelijk armoede als oorzaak van maatschappelijke uitsluiting, maar bij doorvragen leek het missen van hulp van instanties de oorzaak beter te vangen. Deze voorbeelden lieten zien dat het identificeren van de daadwerkelijke oorzaak van maatschappelijke uitsluiting soms enig doorvragen vereiste. Dit was vanzelfsprekend beter mogelijk in de diepte-interviews dan in de straatinterviews.

A word cloud of reasons for social exclusion, with words of varying sizes and orientations. The words are: Moeilijk vrienden maken, Ander accent of dialect, Depressie, Geen sociale dingen doen, Afstandelijkheid omgeving, Weinig buiten, NL politiek, Toegang tot een eigen huis, Diagnose autisme, Leeftijd, Weinig contact met anderen, Geen QR-code COVID, Vermeden worden, Vergeten worden door familie, Kinderen afgepakt, Woke beweging, Geen verbinding met anderen, Geslacht discriminatie, Uitgesloten worden, Niet gevaccineerd voor COVID, Afgekeurd voor werk, Niet meekunnen doen door taal, Geen hulp financiën, Huidskleur, Niet mogen spelen met andere SES, Onveilige thuissituatie, Geen hulp instanties, Anonieme melding politie door buurt, Er niet bij horen, Nigeriaans uiterlijk, Oordeel andere door taal niet spreken, Gepest worden, Achtergesteld worden, Buitengesloten door NL studenten, Nadruk op lhbtq+, Conflict met iemand, Geen zin om mensen op te zoeken, Negatief stigma MBO, Geen hulp bij huisvesting, Geen energie en mentale ruimte, Geen werk, Weinig sociaal contact, Gemeente deed de deur dicht, Stigma door mannen, Door sociaal gezelschap, Niet onthaald worden door juf, Geaardheid, Geen interactie in flat, Stigma ongewenst kinderloos, Taal, Stigma add/autisme, Niemand kennen in de buurt, Wees zijn, Geen uitkering krijgen, Discriminatie gezondheid, Misbruik, Afkomst, Houding tegenover corona, Burn-out, Associaal gedrag anderen, Uitgesloten voor tokkie, Geen stufi van overheid, Gewenst kinderloos.

Figuur 1. Overzicht van alle gecodeerde oorzaken uit de straat- en diepte-interviews.

Gedachten en gevoelens bij maatschappelijke uitsluiting

Uit de interviews bleek dat maatschappelijke uitsluiting een overwegend negatieve impact had op de gedachten en gevoelens van mensen. Deze negatieve impact uitte zich niet alleen in hun algemene gedachten en gevoelens, maar ook in hoe mensen zichzelf en anderen beoordeelden. Een overzicht van alle gecodeerde gedachten en gevoelens uit de straat- en diepte-interviews is te vinden in Figuur 2.

Algemene negatieve gedachten en gevoelens. Verschillende deelnemers noemden algemene negatieve gedachten en gevoelens. Voorbeelden hiervan waren boosheid, verdriet, gevoelens van wanhoop en pijn, het gevoel vast te zitten, uitzichtloze gedachten en gedachten aan zelfdoding.

“Het voelt alsof je tegen een onzichtbare muur aanloopt.”

“Je voelt de wereld onder je voeten vandaan slaan.”

Negatieve gedachten en gevoelens over zichzelf. Deelnemers noemden ook negatieve gedachten en gevoelens over zichzelf. Zo spraken deelnemers bijvoorbeeld over gedachten en gevoelens van falen, jezelf afwijzen, jezelf niet meer leuk vinden en jezelf minderwaardig voelen.

“Ik vond mezelf niet meer leuk. Als ik 's ochtends in de spiegel keek, was ik mezelf kwijt. Ik keek wel, maar ik dacht: Wie ben jij? Wat ben jij? Wat betekenen jij nog?”

Negatieve gedachten en gevoelens in relatie tot anderen. Daarnaast noemden deelnemers gedachten en gevoelens over sociale isolatie. Voorbeelden waren eenzaamheid, je buitengesloten voelen, niet gezien worden, je vergeten en verlaten voelen, je anders voelen dan de rest of het gevoel hebben bekeken te worden. Naast gedachten en gevoelens van sociale isolatie gaven enkele deelnemers aan een negatief beeld over anderen te hebben. Voorbeelden waren: geen vertrouwen meer hebben in anderen en het gevoel hebben dat de maatschappij tegen je is.

“Het voelde alsof de hele maatschappij tegen me was door mijn opleidingsniveau. Alsof je niet meedoet.”

Neutrale gedachten en gevoelens. Een enkele keer kwamen neutrale gedachten en gevoelens naar voren. Zo gaven enkele deelnemers aan dat het hen niets deed, dat ze zich er niets van aantrokken, of dat ze er geen gevoelens bij hadden. Opvallend hierbij is dat er enkele deelnemers aangaven vroeger wel negatieve gedachten en gevoelens te hebben ervaren, maar tijdens het moment van gesprek niet meer. Dit zou overigens ook een manier kunnen zijn om met hun negatieve gevoelens om te gaan (zie bijvoorbeeld Gross, 2002).

Een deelnemer gaf aan zich in het verleden uitgesloten te hebben gevoeld vanwege diens seksualiteit, maar zich hier nu niets meer van aan te trekken.

Positieve gedachten en gevoelens. Tot slot noemde een enkeling positieve gedachten en gevoelens. Zo gaven deelnemers aan te hopen op een verbetering van de situatie en de gedachte te hebben dat morgen alles beter zou worden, of hoop te zoeken in religie.

"Ik voelde een soort hoop. Een verlangen en vertrouwen in God, van ik kan hier uitkomen."

Jij doet niet meer mee
Verdronken in ellende Uitzichtloos
Gedachte aan zelfdoding Eenzaam
Alleen Maatschappij is tegen je Niet begrepen
Oneerlijk Verlaagde eigenwaarde Negatieve gevoelens
Gevoel bekeken te worden Onzekerheid
Niet ertoe doen Niet gezien (willen) worden Buitenstaander zijn
Onzeker Geen vertrouwen in anderen Ik trek het niet meer
Vergeten voelen Vond mijzelf niet meer leuk Verlaten voelen
Vertrouwen in God Ik ga nooit meer iets bereiken Wanhopig gevoel
Pijnlijke gevoelens Er was niks meer van wie ik was Leeg en onrustig
Doet mij niks Bang om weer teleurgesteld te worden Frustratie
Ik was mijzelf kwijt Ik heb het niet op orde, de rest wel Jezelf afwijzen
In de knoop zitten Alsof de grond onder je wegzakt Gevoelens van falen
Klein beetje hoop Geen gevoel van geborgenheid Je hoort er niet bij
Aan lot overgelaten Negatief beeld maatschappij Geen gevoelens
Onveilig gevoel (dorp) Morgen wordt alles beter
Ik kan hier uitkomen Loser van de maatschappij Jij bent niks
Verdrietig Alsof je de wereld draagt Buitengesloten
Radeloos gevoel Je voelt je niks/niemand Hoop
Gevoelens van afwijzing Boos
Niet blij Anders voelen dan rest
Minder waard voelen

Figuur 2. Overzicht van alle gecodeerde gedachten en gevoelens uit de straat- en diepte-interviews.

Gedrag in reactie op maatschappelijke uitsluiting

Uit de interviews bleek dat maatschappelijke uitsluiting diverse gedragingen teweegbracht, in lijn met het multi-motive model (Richman & Leary, 2009). Zo zagen we vermijdend gedrag, pro-sociaal gedrag en antisociaal gedrag. Een overzicht van alle gecodeerde gedragingen uit de straat- en diepte-interviews is te vinden in Figuur 3.

Vermijdende gedragingen. De meerderheid van de deelnemers noemde vermijdende gedragingen als reactie op maatschappelijke uitsluiting. Voorbeelden hiervan waren het vermijden van sociale situaties, het aannemen van een ingetogen houding tijdens interacties, teruggetrokken gedrag en het in jezelf gekeerd zijn. Daarnaast gaven enkele deelnemers aan verhuisd te zijn (naar een andere stad of zelfs naar het buitenland) als gevolg van gevoelens van maatschappelijke uitsluiting.

“Ik was heel erg in mijzelf gekeerd, terwijl ik een heel uitbundig persoon ben.”

Een deelnemer gaf aan volgende maand naar het buitenland te verhuizen omdat de deelnemer zich uitgesloten voelde door het vaccinatiebeleid in Nederland.

Pro-sociale gedragingen. Naast vermijdende gedragingen kwamen verschillende sociale gedragingen als reactie op maatschappelijke uitsluiting naar voren. Voorbeelden hiervan waren actief sociaal contact opzoeken, anderen met zelfde meningen opzoeken en dingen ondernemen zoals sporten of solliciteren.

Een deelnemer gaf aan naar buiten te willen en onder de mensen te zijn, bijvoorbeeld door even een rondje te wandelen.

Antisociale gedragingen. Een enkele keer werd antisociaal gedrag benoemd. Voorbeelden hiervan waren opstandig gedrag tegen de maatschappij en algemeen agressief gedrag richting anderen.

De deelnemer, die over uitsluiting door opleidingsniveau sprak, gaf aan dat dit bij veel kinderen leidde tot opstandig gedrag, waarbij ze gingen schoppen tegen de maatschappij.

Overige/geen gedragingen. Tot slot werd het deelnemen aan activistische groeperingen voor LHBTI-rechten ook genoemd. Op basis van de informatie die we hadden, viel dit gedrag niet direct binnen één van de thema's. Daarnaast gaf een enkeling aan dat maatschappelijke uitsluiting geen effect had op gedrag.

Geen gesprek voeren
 Betrokkenheid opgeven
 Egocentrisch geworden Sporten
 Dingen niet uit de weggaan
 Sociale situaties vermijden Creatieve dingen doen
 Gedrag aanpassen aan norm Terughoudendheid
 Leven loslaten aan anderen
 Schoppen tegen de maatschappij
 Solliciteren Deelnemen aan activistische groepen
 Doen alsof het negatieve gevoel er niet is
 Verhuizen Wandelen in natuur zonder mensen
 Je loopt gebukt Gelijken met zelfde mening zoeken
 Niet tegen maatschappij gekeerd
 Eigen ding doen Ingetogen en teruggetrokken
 Agressief gedragen Sociale situaties opzoeken
 In mijzelf gekeerd Minder talkshows kijken
 Boos of agressief gedrag
 Verstoppert in kleren
 Geen effect op gedrag

Figuur 3. Overzicht van alle gecodeerde gedragingen uit de straat- en diepte-interviews.

Dwarsverbanden tussen oorzaken, gedachten, gevoelens en gedrag

Tot slot onderzochten we of er verbanden of patronen konden worden ontdekt tussen de verschillende concepten. We hebben bijvoorbeeld gekeken of bepaalde oorzaken van maatschappelijke uitsluiting vaker samenhangen met specifieke gedachten, gevoelens of gedragingen. Echter, in de huidige dataset zijn geen duidelijke, systematische verbanden gevonden tussen oorzaken en deze reacties. Dit kan verschillende redenen hebben. Ten eerste is er mogelijk onvoldoende data voor het betrouwbaar vaststellen van dergelijke verbanden. Daarnaast deelden niet alle deelnemers informatie over zowel oorzaken als gedachten, gevoelens en gedrag. Om uitspraken te kunnen doen over de samenhang tussen specifieke oorzaken en de bijbehorende gedachten, gevoelens en gedragingen, is wellicht een grotere steekproef per oorzaak vereist.

IV Conclusie

Dit onderzoek richtte zich op het verkennen van de (subjectieve) ervaring van maatschappelijke uitsluiting. Om meer inzicht te krijgen in de oorzaken van maatschappelijke uitsluiting en de gedachten, gevoelens en gedragingen die ermee samengaan, gingen we met mensen in gesprek. De analyse van deze interviews liet zien dat maatschappelijke uitsluiting diverse oorzaken kent, waaronder bijvoorbeeld (een gebrek aan) interpersoonlijke sociale interacties, discriminatie en een tekort aan ondersteuning van overheidsinstanties. Opvallend was dat mensen vaak verschillende oorzaken noemden. We zagen daarnaast dat maatschappelijke uitsluiting voor mensen een intense en overwegend negatieve ervaring is, met negatieve gedachten en gevoelens ten opzichte van zichzelf en anderen. Deelnemers rapporteerden bijvoorbeeld gevoelens van eenzaamheid, wanhoop, falen, minderwaardigheid en verdriet, maar ook boosheid en wantrouwen naar anderen. Tot slot zagen we, in lijn met het multi-motive model (Richman & Leary, 2009), zowel vermijdend gedrag, pro-sociaal gedrag als antisociaal gedrag terug als reactie op maatschappelijke uitsluiting. Vermijdend gedrag kwam voornamelijk naar voren, zoals het uit de weg gaan van sociale situaties en teruggetrokken gedrag. In mindere mate zagen we pro-sociaal gedrag zoals juist sociale situaties en gelijken opzoeken, en antisociaal gedrag zoals het deelnemen aan extremistische groepen. De resultaten schetsen een veelzijdig beeld van de oorzaken van maatschappelijke uitsluiting en de negatieve impact ervan.

V Discussie en vervolgonderzoek

Naast de waardevolle inzichten die dit onderzoek heeft opgeleverd, biedt dit onderzoek een aantal punten voor reflectie. Conceptueel reflecteren we op het onderscheid tussen maatschappelijke en sociale uitsluiting. Daarnaast reflecteren we op de kwalitatieve onderzoeksopzet en mogelijke beperkingen van de steekproef. Deze reflecties helpen niet alleen om de resultaten van dit onderzoek beter te begrijpen, maar bieden ook aanknopingspunten voor verbetering in toekomstig onderzoek.

Allereerst heeft dit onderzoek ons meer inzicht gegeven in het concept maatschappelijke uitsluiting en de diversiteit van de oorzaken daarvan. Een opvallend punt is dat veel genoemde oorzaken van uitsluiting gerelateerd waren aan (het missen van) interpersoonlijke sociale interacties (zoals gepest worden, niet mogen spelen met kinderen uit een andere sociale klasse en uitgescholden worden). Deze oorzaken van maatschappelijke uitsluiting vertonen sterke overeenkomsten met ervaringen van interpersoonlijke sociale uitsluiting, waarbij mensen zich afgewezen, genegeerd of geïsoleerd voelen door specifieke groepen of individuen (Wesselmann & Williams, 2017). Dit suggereert dat mensen mogelijk moeite hebben om onderscheid te maken tussen sociale en maatschappelijke uitsluiting, waardoor ze voorbeelden van sociale uitsluiting geven na een vraag over maatschappelijke uitsluiting. Het is echter ook mogelijk dat gevoelens van maatschappelijke uitsluiting voortkomen

uit een opeenstapeling van ervaringen met sociale uitsluiting. Dit sluit aan bij het feit dat deelnemers vaak meerdere oorzaken noemden voor hun ervaring van maatschappelijke uitsluiting. Voor vervolgonderzoek zou het waardevol zijn om het onderscheid tussen maatschappelijke en sociale uitsluiting verder te verkennen. In plaats van algemene vragen over maatschappelijke uitsluiting, zouden onderzoekers gerichte vragen kunnen stellen over verschillende contexten. Bijvoorbeeld: hoe ervaren deelnemers uitsluiting door sociale groepen, zoals in de klas of op het werk, versus uitsluiting in bredere maatschappelijke contexten, zoals de samenleving als geheel of institutionele structuren? Door concrete scenario's te gebruiken, kan beter worden begrepen of en hoe ervaringen van sociale uitsluiting bijdragen aan een breder gevoel van maatschappelijke uitsluiting en hoe deze ervaringen zich tot elkaar verhouden.

Ten tweede zijn er enkele voor- en nadelen van de kwalitatieve aanpak van het huidige onderzoek. De interviews hebben ruimte geboden om nuances in bijvoorbeeld oorzaken en gevoelens te 'vangen' die in kwantitatieve onderzoeksmethoden buiten beschouwing zouden blijven omdat er geen mogelijkheid is om door te vragen in bijvoorbeeld een vragenlijst. Een potentieel nadeel van deze kwalitatieve benadering is echter de mogelijkheid van sociaal wenselijke antwoorden. Hierdoor kan het zijn dat we informatie hebben gemist, omdat deelnemers bepaalde gevoelige informatie, zoals sterke emotionele reacties of agressief gedrag, mogelijk liever niet deelden.

Tot slot is het relevant om stil te staan bij de steekproef in het huidige onderzoek. Ondanks de relatief grote steekproef werden er steeds nieuwe oorzaken, gedachten, gevoelens en gedragingen benoemd, wat een teken is dat volledige saturatie niet is bereikt. Om zowel

de diversiteit aan ervaringen en de complexiteit van het concept maatschappelijke uitsluiting te vangen binnen één studie is dus een grotere steekproef nodig (Hosper et al., 2020). Daarnaast is het mogelijk dat we ervaringen hebben gemist door het beperkte bereik van mensen met diverse culturele achtergronden en/of mensen die geen Nederlands spraken. Hierbij is het ook belangrijk op te merken dat onze relatief directe vraagstelling over maatschappelijke uitsluiting de steekproef mogelijk heeft beïnvloed. Mogelijk dat sommige mensen niet met ons in gesprek wilden, doordat het in sommige culturen minder gebruikelijk is om openlijk (met vreemden) te spreken over persoonlijke gedachten en gevoelens (Mesquita & Frijda, 1992; Mesquita, 2022). Om hier rekening mee te houden is het voor toekomstig onderzoek waardevol om rekening te houden met culturele verschillen bij het formuleren van vragen. Bijvoorbeeld door vragen te vertalen naar de moedertaal van de deelnemers, door interviewers met diverse achtergronden in te zetten, of door een minder directe benadering te gebruiken.

Samenvattend heeft dit exploratieve onderzoek aangetoond dat maatschappelijke uitsluiting vele en uiteenlopende oorzaken kent en voor mensen een intens negatieve ervaring is, waarbij stapeling van meerdere oorzaken de ervaring mogelijk ook kunnen versterken. De complexiteit van deze ervaring suggereert dat maatschappelijke uitsluiting niet binnen één beleidsterrein of thema valt. Voor initiatieven gericht op het aanpakken van maatschappelijke uitsluiting (en wellicht ook het bevorderen van maatschappelijke inclusie), benadrukt deze kennis het belang om rekening te houden met de gelaagdheid van oorzaken en met de neiging om vermijdend gedrag te vertonen. Dit vraagt om actieve investeringen in het wegnemen van drempels en het opbouwen van vertrouwen, zodat deze groep daadwerkelijk wordt bereikt.

VI Referentielijst

Bäckman, O., & Nilsson, A. (2011). Pathways to social exclusion—A life-course study. *European Sociological Review*, 27, 107–123. <https://doi.org/10.1093/esr/jcp064>

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497–529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022). *Sociaal uitgesloten na 10 jaar nog steeds vaak in kwetsbare situatie*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/39/sociaal-uitgesloten-na-10-jaar-nog-steeds-vaak-in-kwetsbare-situatie>

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94 (Supplement), S95–S120. <https://doi.org/10.1086/228943>

Doolaard F. T. (8 June 2021), *Social exclusion: put into context* (Doctoral dissertation). Institute of Psychology, Faculty of Social and Behavioural Sciences, Leiden University. <https://hdl.handle.net/1887/3185503>

Doolaard, F. T., Lelieveld, G.-J., Noordewier, M. K., Van Beest, I., & Van Dijk, E. (2022). How information on sexism may increase women's perceptions of being excluded, threaten fundamental needs, and lower career motivation. *European Journal of Social Psychology*, 52, 405–419. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2825>

Eisenberger, N. I., Lieberman, M. D., & Williams, K. D. (2003). Does rejection hurt? An fMRI study of social exclusion. *Science*, 302, 290–292. <https://doi.org/10.1126/science.1089134>

Gross, J. J. (2002). Emotion regulation: Affective, cognitive, and social consequences. *Psychophysiology*, 39, 281–291. <https://doi.org/10.1017/S0048577201393198>

Harbers, M. M., & Hoeymans, N. (2013). *Gezondheid en maatschappelijke participatie: Themarapport volksgezondheid toekomst verkenning 2014*. RIVM. <https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/010003001.pdf>

Hartgerink, C. H., van Beest, I., Wicherts, J. M., & Williams, K. D. (2015). The ordinal effects of ostracism: a meta-analysis of 120 Cyberball studies. *PLOS One*, 10, e0127002. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0127002>

Hennink, M., Hutter, I., & Bailey, A. (2020). *Qualitative research methods* (2nd ed.). Sage.

Hosper, K., Venderbos, J., Van Veen, M., & Van Loenen, T. (2024). *Sociale uitsluiting en gezondheidsverschillen*. Pharos. https://www.pharos.nl/wp-content/uploads/2024/03/3-Pharos_KOIA-Sociale-uitsluiting.pdf

Jauch, M., Büttner, C. M., Albath, E. A., & Greifeneder, R. (2023). Unvaccinated and left out: The mismatch of vaccine supply and demand during COVID-19 as a source of interpersonal and societal exclusion. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 23, 537–551. <https://doi.org/10.1111/asap.12360>

Leary, M. R. (2001). Toward a conceptualization of interpersonal rejection. In M. R. Leary (Ed.), *Interpersonal rejection* (pp. 3–20). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195130157.003.0001>

Loyal, S. (2003). *The sociology of Anthony Giddens* (1st ed.). Pluto Press.

Layte, R., Maître, B., Whelan, C.T. (2010). *Second European Quality of Life Survey: Living conditions, social exclusion and mental well-being*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. <https://coilink.org/20.500.12592/w77s08>

Mason, M. (2010). Sample size and saturation in PhD studies using qualitative interviews. *Forum: Qualitative Social Research*, 11, Art. 8. <https://doi.org/10.17169/fqs-11.3.1428>

Mesquita, B., & Frijda, N. H. (1992). Cultural variations in emotions: A review. *Psychological Bulletin*, 112, 179–204. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.2.179>

Mesquita, B. (2022). *Between us: How cultures create emotions*. WW Norton & Company.

Noordewier, M. K., Doolaard, F. T., Lelieveld, G.-J., Van Dijk, E., Hilbert, L. P., Marr, S., Van Beest, I., Gallucci, M. & Van Dijk, W. W. (2025). A longitudinal study on the association between financial scarcity and feelings of societal exclusion. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, in press. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2024.102319>

Roos, C. A., Jacobs, R., Schill, T., & Tweeling, E. (2024). Hearing the unheard: A qualitative insight into the meaning and consequences of feeling (un) heard as a group in society *Manuscript ingediend voor publicatie*. <https://doi.org/10.31219/osf.io/czn4k>

Sagioglou, C., & Hommerich, C. (2024). Perceived social exclusion partially accounts for social status effects on subjective wellbeing: A comparative study of Japan, Germany, and the United States. *Applied Research in Quality of Life*, 19, 1337–1363. <https://doi.org/10.1007/s11482-024-10285-1>

Schaper, J. & Hartman, C. (2023). Sceptische visie in het coronadebat: Lessen uit mixed methods-onderzoek naar coronascepsis in Nederland. *Sociaal en Cultureel Planbureau*. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2023/06/23/hoofddrapport-sceptische-visies-in-het-coronadebat>

Scholten, L., Betkó, J., Gesthuizen, M., G., Fransen-Kuppens, G., De Vet, R., & Wolf, J. (2023). Reciprocal relation between financial hardship, sense of societal belonging and mental health for social assistance recipients. *Social Science & Medicine*, 115781. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2023.115781>

Smart Richman, L., & Leary, M. R. (2009). Reactions to discrimination, stigmatization, ostracism, and other forms of interpersonal rejection: a multimotive model. *Psychological Review*, 116, 365–383. <https://doi.org/10.1037/a0015250>

Wesselmann, E. D., & Williams, K. D. (2017). Social life and social death: Inclusion, ostracism, and rejection in groups. *Group Processes & Intergroup Relations*, 20, 693–706. <https://doi.org/10.1177/1368430217708861>

Williams, K. D. (2007). Ostracism. *Annual Review of Psychology*, 58, 425–452. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085641>

Williams, K. D. (2009). Ostracism: A temporal need-threat model. *Advances in Experimental Social Psychology*, 41, 275–314. Elsevier Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)00406-1](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)00406-1)

Williams, K. D., & Nida, S. A. (2011). Ostracism: Consequences and coping. *Current Directions in Psychological Science*, 20, 71–75. <https://doi.org/10.1177/0963721411402480>

Zhang, Y., Wong, H., Chen, J.-K., Tang, V. M. Y. (2019). Comparing income poverty gap and deprivation on social acceptance: A mediation model with interpersonal communication and social support. *Social Policy Administration*, 53, 889–902. <https://doi.org/10.1111/spol.12536>

VII Bijlage

Interviewscript

1. Introductie en achtergrondinformatie

- [Introductie]. Ik ben [naam]. Ik ben onderzoeker bij het Kenniscentrum voor Psychologie en Economisch Gedrag en wij doen onderzoek naar maatschappelijke uitsluiting. We zijn benieuwd naar in hoeverre mensen zich (weleens) buitengesloten voelen van de maatschappij, hoe mensen dit ervaren en wat de oorzaken hiervan zijn. Het doel van dit onderzoek is om meer te weten te komen over hoe mensen maatschappelijke uitsluiting ervaren.
- [U of jij]. Wat heeft uw voorkeur? Dat we elkaar in dit gesprek met u of jij aanspreken? [let op! Het interviewschema is in de jij-vorm geschreven].
- [Privacy]. Wij nemen dit gesprek graag op. De opname gebruiken wij voor het uitwerken van het gespreksverslag, om er zeker van te zijn dat we geen belangrijke lessen missen. Is dat voor jou akkoord? [JA of NEE]. We maken ook een anoniem rapport van het hele onderzoek. Als daar iets in staat wat jij gezegd hebt, dan komt niemand te weten dat jij dat gezegd hebt. Het gesprek is vertrouwelijk en dus niet herleidbaar tot jou als persoon.
- [Consent]. Ik heb je van tevoren de informatiebrief laten zien. Heb je daar nog vragen over? Is alles duidelijk? Heb je voordat we beginnen nog andere vragen?

- [Tijd]. Ten slotte hebben we voor dit interview 30 minuten gereserveerd. We zullen ons best doen om de meest relevante vragen te stellen binnen deze tijd.

2. Demografische vragen

Voordat we gaan praten over maatschappelijke uitsluiting ben ik benieuwd naar wat meer achtergrondinformatie over jou.

- Om een iets beter beeld te krijgen van wie je bent, vragen we ons af: Wat doe je in het dagelijks leven?
- Wat is je leeftijd?
- Identificeer je jezelf als man, vrouw of iets anders?
- Wat is je hoogst/laatste afgeronde opleiding?

3. Maatschappelijke uitsluiting

We willen graag verder praten over je ervaringen en gevoelens bij uitsluiting van de maatschappij.

Graag leggen we je eerst uit wat we in dit onderzoek verstaan onder de maatschappij.

"In dit onderzoek hebben we het over de Nederlandse maatschappij, de maatschappij waarin wij nu leven. Je moet dan denken aan alle mensen die samen onze Nederlandse samenleving vormen. Maar ook de regels, normen en waarden, en de dagelijkse bezigheden. Hoe we wonen, werken, onze vrije tijd besteden en met elkaar communiceren – inmiddels ook steeds vaker via sociale media. Denk ook aan

verschillende organisaties en instellingen, zoals scholen, de overheid, de media en initiatieven in de buurt. Maar ook bijvoorbeeld de lokale sportclub, of de winkels waar we onze boodschappen doen. De maatschappij is het grote geheel van al deze zaken."

4. Openingsvraag

1. Kan je je vinden in deze definitie?
 - Doorvraag: waarom niet

5. Gedachten, gevoelens en gedrag

2. Als jij denkt aan uitsluiting van de maatschappij, welke kaart past daar voor jou bij? (*associatiekaart oefening*)
 - Doorvraag: waarom
3. Wat is volgens jou uitsluiting van de maatschappij?
 - Doorvraag: voorbeeld
4. Ken jij mensen die zich uitgesloten voelen van de maatschappij?
 - Doorvraag: wie, waarom.
5. Wij zijn benieuwd in hoeverre jij je over het algemeen uitgesloten voelt van de maatschappij. Als je jezelf moet plaatsen op een schaal van 1 (volledig uitgesloten) tot 100 (volledig betrokken), met 50 als neutraal (niet uitgesloten, en ook niet betrokken), waar zet je dan jezelf?
 - Doorvraag: waarom, omschrijving plek
6. Is er iets of iemand die jou (ooit) het gevoel heeft gegeven dat je uitgesloten wordt van de maatschappij?
 - Doorvraag: voorbeeld

7. Welke gedachten of gevoelens (emoties) heb je hierbij?
 - Doorvraag: over jezelf, kijk op leven, hoe vaak, continuïteit, ander gedrag (voorbeeld), de enige, delen andere mensen (hun mening, waarom niet)
8. Zijn er nog meer dingen of mensen die je dit gevoel hebben gegeven?
 - Doorvraag: overheid
9. Voel je je wel eens minder uitgesloten van de maatschappij?
 - Doorvraag: wanneer, door wie, voorbeeld, andere oplossingen

6. Afsluitende vraag (alleen vragen als het niet positief genoeg eindigt)

10. Nu we het zo hebben gehad over maatschappelijke uitsluiting: hoe zou de maatschappij er volgens jou uit moeten zien?

7. Evaluatievragen

Dit waren alle vragen die we wilden stellen. Bedankt voor je openheid.

11. Hoe vond je het om dit interview te doen?
12. Wat vond je van de vraag met de associatiekaarten?

In Gesprek over Maatschappelijke Uitsluiting

Vera W. Hilgevoord MSc,
Hannah C. de Boer MSc,
Dr. Gert-Jan Lelieveld,
Dr. Frank T. Doolaad,
Dr. Marret K. Noordewier.

Januari 2025